

ban, vagy kezdik elveszteni, a mi hitünknek, mely a végetlen szeretetű Atyában és az emberi természetben való megújított hit és remény, az ő fiának élő és szerető szelleme által újítva meg, isteni küldetése van.

GORDON SÁNDOR.

PÁRISI LEVÉL.

PÁRIS, 1890. jul.

(A vallásos társulatok évi gyűlései: Lelkészi értekezletek; a párisi bibliai társulat és a francia prot. történelmi társulat gyűlései. A taitbont-i egyház 50 éves fennállásának örömmünnepe. Munkácsy az idei kiállításon.)

Szerkesztő úr!

Utóbbi levelem egészen egy külön tárgynak volt szentelve s nem beszélhettem a különböző protestans társulatok évi gyűléseiről. De néhány szót írnom kell legalább a főbb társulatokról, a melyeknek gyűléseiben részt vettem. Mindenikről nem tudósítok, nem csak azért, mert eszméiket nem osztom, hanem mert egy részök nem is ajánl olyast, mi érdekes lenne, a mint ezt alább meg fogom mutatni éppen egy orthodox lapból vett idézettel.

Tudósításomat a lelkeszi, vagy még inkább mondhatnám a zsinatos értekezleteken kezdem, zsinatosnak mondom azért, mert oda senkit se engedtek bé, ki a zsinat által megállapított hitvallást alá nem írta, s onnan a szabadelvűek egészen ki voltak zárva. Az értekező tárgya, melyet az előző évben tűztek ki: „Hogyan kell prédikálni a jelenkor tényleges szükségével szemben?” E tárgyat a versailles-i egyik lelkesz terjesztette elé. Felolvasását három részre osztotta, az elsőben a protestans predicatio eredetére menve vissza, számos idézettel megmutatta, hogy a hitjavítók predicatiója nem állott egyébből, mint a szentírásnak gyakorlati magyarázataiból. A második részben a predicatio fejlődését tüntette fel a XVII., XVIII-ik s főleg pedig a XIX-ik százévben, mely utóbbit leginkább az jellemez, hogy a napi kérdésekkel foglalkozik, a kereszténység szempontjából. A harmadik részben pedig felelni igyekszik arra, hogy milyennek kell lenni a predicatióknak. Következtetéseihez, a mint nekem tetszik, sok kérdés férhet. Ó abban a nézetben van, hogy nem kell minden vasárnap prédikálni, hanem csak a szentírás egyes fejezeteinek gyakorlati magyarázatára szorítkozni. A tulajdonképpeni beszéd, vagy a mint ő nevezi értekezés, csak kivételes alkalmakra lenne fentartva. Én úgy hiszem, ez a nézet téves és roszt következményei lennének.

Hogy ha a protestans szószék a rendes istentiszteletből kihagyja azokat a tényleges kérdéseket, melyek a szellemeket többé-kevésbé foglalkoztatják a hallgatók száma, mely most sem oly tulságos, megapadna. A hallgatóság csak különös alkalmakból jönne össze. Egyébiránt a vitában meg is tették az ellenvetéseket. Voltak azonban olyanok is, kik osztották a felolvasó nézetét, sőt némelyek oly messze mentek,

hogy az istentiszteletet csupán biblia magyarázatra és imára kívánták szorítani.

Az orthoxok értekezleteinek különben nem sok eredményt tulajdonítanak; azok nem fognak nyomokat hagyni az egyház történelmében. Egy orthodox lap a vallási értekezletekről és egyesületekről általán szólva, a többek közt a következő észrevételeket teszi: „A közönség kétségtelenül igyekezett megfelelni azoknak a meleghangu felhívásoknak, melyeket hozzá intéztek, hogy a gyűléseken megjelenjenek. A hallgatóság száma nagyobb volt, mint a múlt évben. De bár hogyan vegyék, ismételnem kell, hogy igen sok volt a jelentésekből és a hosszú beszédekből... Hiszik-e, hogy a közönség, mely most jelen volt, a jövő évben is érdeklődést fog mutatni. Aligha kedve lesz a gyűlésekben részt venni.“ Az „Évangile et liberté“ lap, mely e megjegyzéseket teszi, valószínűleg úgy találja, hogy az érdeklődés csappant bizonyos társulatok iránt. A következő évi értekezletre két tárgyat tűztek ki: „A szentlélek hatásának természete.“ A másik, a mely elég különösnek látszik: „Önkéntes hitvallás és a protestans lelkek iránya.“

— A lutheranusok értekezletei, melyeken jelen voltam, mint mindenkor, úgy az idén is érdekesekek voltak. Ismételve hangsúlyoznom kell, hogy ezek az igazi egyetemes jellegű értekezletek, a melyekben mindenki hitvallás különbség nélkül részt vehet, s a hol minden évben örömet találkoznak a különböző felekezeti emberek. Két felolvasást hallgattunk itt. Az egyik: „A lutheránus egyház ismertetése“, melyben Pfender lelkész a Luther szerinti egyházat rajzolta, aztán Luther közvetlen tanítványairól szólott és a lutheranus egyház hitvallásairól. Felolvasó nagy tanultságról tett bizonyosságot, számos idézetet hozott fel Luthertől és tanítványaitól. E tanulmányból kiviláglott, hogy Luthernek az egyházzal való fogalma sokkal magasabb, mint a katolikusoké; egyet azonban megtartott a katolikus felfogásból is. Mert az egy egyháznak fogalma, ez katolikus fogalom. De mi az, a mi Lutherre és tanítványaira nézve az egyháznak egységét teszi? Az Isten tiszta igéjének prédikálása és a sacramentumok oly módon való kiszolgáltatása, mint a hogy azok szereztettek. A fölolvast követő vitában joggal jegyezték meg, hogy az egyházzal való eme fölfogás kihagy a kereszténységéből sokakat, a kik pedig jó keresztényeknek mondhatók, például a quekereket és másokat. Egy református orthodox lelkész épp erősen tiltakozott az egyházzal való eme felfogás ellen. Azonban gondolatából a végső következtetést nem merte kivonni, mert ez a lett volna, hogy a ref. orthodoxoknak az egyházzal való felfogása semmivel sem jobb, miután szerintük az egyház csak ott létezik, hol az ő saját hitvallásukat elfogadják. A következő felolvasást Vaucher lelkész, Bersier veje tartotta „a modern lutheranusok egyházfogalmáról.“ Tanulmányában arra törekedett, hogy megvilágítsa az erlangeni iskolából való Thomasius szerinti és a marburgi iskolából való Vilmár szerinti egyházfogalmat. E tanulmány érdekesen, világos nyelven és lelkesültséggel volt írva, úgy, hogy a figyelmet a tárgy fontosságához mértén teljesen lekötötte. Mintegy újjal mutatott arra a nagy különb-

ségre, mely a két iskola között van. Thomasius megtartotta nagy részben az egyházzal való szellemi fölfogást, míg Vilmar inkább a katolikus fölfogáshoz hajlik s azt csaknem teljesen elfogadja. Ritkán hall az ember theologusok körében oly szakszerű s oly vonzó felolvasást, mint a Vaucheré. Szóval a lutheranusok értekezletei mindazoknak a véleménye szerint, a kik jelen voltak, ez évben is, a legszébb eredményvel folytak le.

— A párisi bibliai társulat gyűlése Schickler elnöklete alatt még népesebb volt, mint a mult évben. Ezt onnan magyarázhatni, hogy a közönség tudta, hogy a francia prot. történelmi társulat nem jön össze ez évben Párisban s így Schicklert, ki annak is elnöke, csak ez alkalommal hallgathatja, mert meg kell jegyezni, hogy a pretestáns közönség nagyon szereti az ő beszédeit hallgatni, mivel azok érdekesek és tanulságosak. Ez évben a biblia becséről, mint a hit-és erkölcs szabályozójáról beszélt, aztán a jogról és kötelezettségről, melylyel a bibliát mindenki olvashatja és olvasnia kell. Azután vonatkozásokat tett az alpesi hegyi lakókra, kiknek a francia protestantismus annyit köszönhet. Ezek voltak tényleg azok, kik folytonos sürgetéseikkel és áldozataikkal Olivetant megnyerték, hogy magából a héber szövegből fordítsa le a bibliát. Douen részletes vizsgálódásai szerint az Olivetan-féle versioból 1535—1560-ig az ó-szövetségből 42 kiadás, az új-szövetségből 15 jelent meg. Az Osterwald-féle fordítás is, melyet ma Franciaországban használnak, az Olivetané alapján van készítve. Az alpesi hegyi lakókra vonatkozással Schickler megemlékezett a mult évi ünnepélyekről, melyet az ő elődeiknek 1689-ben az ő hegyeik közé való dicsőséges visszatérésére ülték. Azután felemlítette a mult évi párisi Coligny-ünnepélyt is.¹⁾ Megható szavakban szólott arról, hogy a Coligny emlékszóborra egy biblia van vésvé, a mi annak igazi jelentőséget kölcsönöz. „Minket nem bánt az, hogy a szent könyv ennyire nyilvánosságra van helyezve, hogy azt törvényes tiszteletben látjuk Páris városának közepén, hol a XVI-ik százban azt szétépték és leveleit megégették.“

Az elnök beszéde után a társulat mult évi működéséről és állapotáról következett egy jól kidolgozott jelentés. A jelentés egyéb adatai közt nevezetes, hogy a társulat a bibliának ismét több editiójához jutott, úgy hogy most a bibliának két ezer editioja van birtokában. Felemlített az is, hogy a társulat részt vett a párisi kiállításban és hogy a jury-tól magas kitüntetést kapott. „Örömmel jelenthetem, hogy a jury, mely a mi munkánkat megvizsgálta, azt kitünőleg tudományos jellegűnek ismerte el, következőleg társulatunknak aranyérmét adott.“ Ez a kitüntetés megörvendeztette a francia protestánsokat s a közönség figyelmét felkeltötte a társulat iránt. Sajnos, hogy a társulat pénzügyi állása nem éppen kielégítő. Fedezet-

¹⁾ Rájöttek, hogy Colignynek születési éve hibásan van az emlékszóbron 1517-re írva. A nemzeti könyvtárban levő hiteles adatok azt mutatják, hogy Coligny 1519. febr. 16-án született. E hibát mihamarább ki kell javítani.

hiány ugyan nem forog fenn, de hogyha nagyobb volna az aláírók száma, a társulat is szélesebbre terjeszthetné munkakörét.

Örvendetes jel, hogy a választmány az orthodox-párt részéről megkeresést kapott, melyben azt az ohajukat fejezik ki, hogy az ő biblia-társulatuk és a mienk egyesíttessenek. Minthogy az orthodoxok voltak azok, kik szakítottak a párisi bibliai társulattal azért, mivel ez utóbbi a biblia újabb fordításait terjesztette, most, hogy az egyesülés létrejöhhessen az ő soruk elfogadni a dolgok jelen állapotját s visszatérni a társulatba, melyet elhagytak. A társulat bizonyára örömmel fogja fogadni, de kényszeríteni a visszatérésre, nem kényszerítheti. Mégis remélni lehet, hogy az orthodoxok, kik az Osterwald-féle fordításon már tettek változtatásokat, lassanként más fordításokat is megengednek, s akkor aztán nem lesz semmi okuk, hogy magukat a párisi régi bibliai társulattól visszatartsák. De meg kell vallani, hogy ez a pillanat még nem érkezett el.

— Fennebb mondtam, hogy a francia protestans történelmi társulat az idén nem Párisban tartja évi gyűlését. Tényleg Lyonban tartatott meg és pedig oly nagy hallgatóság jelenlétében, hogy a terjedelmes templom nem bírta befogadni. Schickler elnök jelentése nem csak a mult évi eseményeket sorolta fel, hanem felölelte a társulat egész munkásságát. Megindító emlékeket idézett fel a lyoni nagy templom történetéből. Megismertette a társulat Bulletinjének is az eredetét és megmutatta, hogy jött létre és fejlődött idáig. És itt vonatkozást tett a magyar protestans történelmi társulat „Protestans Szemlé“-jére is, a melynek szívéből virágzást kívánt. Kijelentette, hogy a „France Protestante,“ melynek kiadása Bordier halálával fennakadt, folytatódni fog. Pressensé veje, Bernus szerkesztésében. Érdekesek voltak a protestantismus történelmi könyvtáráról tett jelentései is. Mindamellett, hogy e könyvtár újabb keletű, több mint három ezer kötetet számlál és hat száz kéziratot, melyek közül néhány egészen ritkaság. Szépen emlékezett meg három kitünő férfiről, a kiket a társulat a mult évben vesztett el: Bordierről, Delabordes grófról és Bersierről, kikről annak idején én is szólottam volt levelemben. Jelentésének végét főleg a lyoni templom történelmi emlékeinek és a lyoni martyroknak szentelte, e sorokkal zárva be: „Isten megbizonyította magát a mi történelmünkben. Mindama szenvedések mellett, mondhatnám szenvedések árán, mindamaz emberi tévedések mellett, melyeket siratunk, a francia protestansok történelme hitre és hálára indít Isten iránt... A XIX-ik száz évi egyháznak nem kell folytonos harczot vivnia a külső ellenségekkel. Megvan az a kiváltsága, hogy minden felekezet tagjainak testvéri jobbát nyújthatja. Tudja-e azt, hogy mit kell tenni saját kebelében? Erősíteni magát a békében, az egyetértésben és kölcsönös szeretetben, új erőt gyűjteni a csodálatos megszabadulás szemlélésén és bámulni szívvel és lélekkel a régi napoknak isteni áldásait.“

Az elnök beszéde után a társulat titkára Weiss olvasta fel terjedelmes tanulmányát „a lyoni és párisi reformatioról, 1524—1546. E korszaknak három férfiat ismertette, kik a reformatio eszméit ter-

jesztették. Az újabban felfedezett okmányok új világot vetnek a megújított hit emez apostolaira, kiket eddig nem jól ismert a történelem s kiket az ellenfél hamisan tüntetett fel. E három férfi: Aimé Meigret, Etienne de la Forge és Jean Kleberg. Weisz tanulmányát érdekléssel hallgaták a lyoniak.

Másnap a társulat tagjai több lyonitól kísérvé meglátogatták a Chandieu-kastély romjait, mely a XVI-ik száz végén gyakran szolgált menedékkül a lyoni protestánsoknak. E kastély akkor Chandieu Antal lelkészhez tartozott, ki a Coutras-i csatában IV-ik Henriknek volt a segéde. Tizenhárom gyermeke volt, kik hivek maradtak a reformatio eszméihez. A Chandieu-kastélyban istentiszteletet is tartottak 1601-ig. Ehez egy nagyon érdekes emlék fűződik. Casaubon, a jeles hellenista, ki 1599—1600-ig Lyonban tartózkodott, az ő naplójában 1600. jan. 2-ról ezeket írja: „Most jövök vissza utamból, melyet a Chandieu testvér urakhoz tettem s kifejezhetlen örömmel jegyzem fel Istennek nagy jóságát, melyet nekünk ott mutatott. Ő neki, a mindenkiben hatalmas és jóságos Istennek legyen dicsőség!” Mig a látogatók a múlt emlékeitől megindítva állottak a romok felett, Eschimann Lyon tiszteletreméltó 81 éves lelkésze, erős hangon adta elé azokat a szép sorokat, melyeket ez alkalomra írt, s melyekben ő ama protestánsok veszedelmeit énekelte meg, kik a XVI-ik száz évben a Chandieu-kastélyban tartottak istentiszteletet, és azoknak a boldog helyzetét, kik ott a jelenben összejöttek, hogy Istent hálával dicsérik. Szóval, a kik a lyoni gyűlésben részt vettek, maradandó emlékekkel távoztak onnan.

— A párisi szabadegyházak a Taitbout templom 50 éves fenállásának ünnepélyét ülték meg. Az itt tartott beszédek, a küldött levelek érdekesek voltak mind történelmi, mind erkölcsi szempontból. A Taitbout templom keletkezése az úgynevezett vallásos újra ébredés korára esik, mely Franciaországban 1830. felé mutatkozott. És a mi e templom építésében nevezetes, hogy a kezdői nagyjából a katolikusok közül kivált értelmes mívelt emberek voltak. És ezek az emberek jeles protestánsokká lettek, kitartó buzgóságuk és lelkesültek az evangelium terjesztése ügyében. Hogy többet ne említsek közülök, ilyenek voltak: Delabordes gróf, ki a törvényszék előtt is védte az istentisztelet szabadságát; Pressensé atya, ki egy erős katolikus családhoz tartozott, ki Hollandiában a jezsuiták collegiumában nenedkedett. 1840-ben történt, hogy a független keresztények egy kicsiny serege a saját tehetségükkel és saját felelőségükre szervezkedett és istentiszteletre jött össze egy helyiségben, mely a Saint-Simonistáknak szolgált gyűlhelyül. Ezt a helyet meg is vásárolták, s ezen építették aztán a Taitbout templomot. A mostani ünnepélyen az elnöki tisztet Pressensé vitte, ki 1847—1871-ig volt papja e gyülekezetnek. Pressensé beszédét Hollard lelkész olvasta fel, mivel Pressensé hangszálaival most is szenved s nem tud hangosan beszélni. E választékosan írott beszéd felújította a Taitbout egyház nagy sikereit, abból az időből, mikor felváltva Grandpierre, Bridel, Bersier stb. prédikáltak ott, nagyszámu hallgatóságot vonzva; szólt azokról a nehéz küzdelmekről is,

melyeket a cultus szabadságáért viseltek ; arról a hatásról, melyet e templom ügyében a „Semeur“ lappal tettek, mely lapnak sokáig dolgozó társa volt a fényes nevü Vinet is. E szabad egyháznak működése és befolyása egészen 1870-ig igen jelentékeny volt. A háboru után azonban bizonyos visszaesés következett bé, bizonyos reactionarius szellem támadt, melynek magyarázatával azonban Pressensé adós maradt. Azóta e gyülekezet működése nem oly sikeres. S Pressensé beszéde végén, ha nem is a reménytelenségnek, de rossz hangulatnak nyoma látszott. „Mintegy hallom — mondotta — Vinet ama szavait, melyeket 1844-ben Lausanne-ban egy kicsiny keresztény seregnek mondott, kik éppen akkor szervezkedtek egyházzá: „Ti csak egy kicsiny sereg vagytok, de ne kételkedjetek a jövő felől. Számtokra meg van az igazság és ez az igazság maga az Isten.“ E szavakkal végzem én is. A mi történelmünkéből, mint minden történelméből, mi e földön az Isten és Krisztus ügyéért alapittatik, ez lesz a következtetés.“ A dolgoknak keserü ismétlődése folytán Vinet szavai nagyon ráillenek a taitbout-i gyülekezet jelen helyzetére, mint-hogy számuk megapadt. A Luxembourg utczában levő gyülekezet, mely a taitbout-inak a leánya, sokkal inkább virágzik, sokkal életteljesebb. Meg fog-e maradni ez egyház, azt a jövő fogja megmutatni. Hanyatlása nagy fájdalom lenne Pressenséra, ki oly megegyező érdeklődéssel viseltetik iránta. Pressensének a szabadelvü egyházak általán sokat köszönnek. Sajnos, hogy reá többé már nem számíthatnak. Most értesülök, hogy ő egy fájdalmas műtét következtében rosszul van. Ha jobban lesz, annak mindenki örvendeni fog, mert ő egyik legkiválóbb emberünk.

— Munkácsyról ez évben sokat beszéltek a festők salonjában és joggal. A közönség rendkívül örvendett, hogy a mestert ismét megjelenni látja az évi kiállításokon. A mint tudva van, ő egészen kimaradt volt attól az időtől kezdve, mikor néhány napi időhaladékok kért, hogy az utolsó vonásokat „Krisztus Pilátus előtt“ híres festményén megtegye és ez tőle megtagadtatott. Azóta most vesz részt először közkiállításon. A mű, a melylyel megjelent: „La Renaissance italienne.“ A Champs-Elyseés-i salonban állította ki, mert a mint a lapokból olvasni lehetett, az idén két salon volt, a francia művészek társaságában beállott szakadás következtében. Nem akarok ez eset részleteibe bocsátkozni, csupán azt jegyzem meg, hogy ez a szakadás általános vélemény szerint inkább személyi okokra, mint a művészet kérdéseire vezethető vissza. Tény, hogy a festőknek az idén két salonja van: az egyik a Champs-Elyseés-n Bouguereau, a másik a Champs de Mars-on Meissonier igazgatása alatt. Ezek mindketten kiváló művészek. Mindazonáltal nem leszek kiméletlen, ha azt mondom — mert mindenki így van meggyőződve — hogy a mars-mezei salon sokkal felül áll a Champs Elyseés-in. A mely kitünőbb művek ez utóbbiban találatnak, azonnal magukra vonják a figyelmet a sok közepeszerű mű közt, melyek környezik s azoknak mintegy az árnyéklat szolgálatát teszik. Munkácsy hatalmas vászna minden tekintetben mesteri mű. Ez Bécsbe van szánva a művészet-történelem palotája mennyeze-

tére. Hogy a decoratív festészet e darabja egy ilyen kiállításon szemlélhető legyen, egészen függő irányban van állítva, úgy, hogy a szemlélőnek horizontalisan és távolról kell nézni. Azonban hatásáról teljesen itélni nem lehet, mig nem állittatik arra a helyre, a hová véglegesen szánva van. Az itt nyert benyomás után is annyi bizonyos, hogy mint festmény, mint művészi munka a mester előbbi főbb alkotásainak magaslatán áll. Erőtéljes mű, telve fényes és egyszersmind szolid tulajdonságokkal. Az első mezőn a nagyszerű fehér márvány lépcsőzet teljes illúsiót játszik; azután jönnek Olaszország halhatatlan festőinek arczképei, mindenek felett pedig Raphaëlnek csodásan festett feje; s e sokaság közepett elrejtve Munkácsynak a megszólalásig hű hasonmása; aztán II. Gyula pápa, a mint az erkélyről uralkodása idejének minden fényességeire benső megalégedéssel látszik letekinteni. S mindezek egy megragadó, kellemmel teljes és összhangzatos ensemble-t alkotnak, melyen világos színek az uralkodók, minthogy a festmény menyezetre van szánva. Munkácsy műve kétségtelenül egyik legkiválóbb mű a salonban; egyike a kiállításon azoknak, melyek a látogatók figyelmét leginkább magukra vonják.

CHARRUAUD.

UTASÍTÁS AZ ESPERESI VIZSGÁLATOK KÖRÜLI ELJÁRÁSRA.

Mult évi utolsó füzetünkben közöltük azon szabályzatok egyikét, melyeket főt. Ferencz József püspök úr dolgozott ki törvényeink alapján s az E. K. Tanács elfogadott; itt közöljük a másikat, mely az esperesi vizsgálatokra vonatkozik.

Sz. 339—1889.

E. K. T.

Utatis az esperesi vizsgálatok körül követendő eljárásra nézve.

1. §. Az esperes a vizsgálatok megkezdésére kitűzött időről, a lehetőleg az egyes eklekziákba leendő kiszállás napjának jelzésével, legalább két héttel megelőzőleg az egyházkerületi felügyelő gondnokokat is értesíti, azzal a felkéréssel, hogy magukat körülményeik szerint beosztva, szíveskedjenek a vizsgálatokban egymást föl váltva, részt venni.

2. §. Minthogy egy eklekziában a vizsgálat legalább 24 óráig igénybe vesz, egy reggeli istentiszteletben a vizsgálószték is nem csak részt vesz, hanem azon az esperes, esetleg a jegyző a gyülekezetet üdvözölván, vallásosságra és egyháziasságra inti és buzdítja az eklekzia tagjait.

3. §. Nemcsak a szabályszerű egyházi kérdések rendjén, de különben is minden lehető módon megfigyelve az eklekzia kül- és belállapotát, valláserkölcsi és anyagi helyzetét, azoknak fejlesztésére és emelésére, a hiányok pótlására a vizsgálószték minden intézkedést megtesz. Különös gondot fordít arra, hogy a belső emberek az isteni tiszteletek, anyakönyvek vezetése, levéltár kezelése körüli s általában mindennemű szolgálataikat hiven és pontosan teljesítsék, fizetésökben hiányt ne szenvedjenek, hűvekkel és egymás közt egyetértésben, békességben éljenek, az eklekzia előljárói kötelességeikben pontosan eljárjanak, az eklekziái épületek jó karban tartassanak, stb.; s mindezek által az eklekzia jóléte, gyarapodása biztosítva legyen.

4. §. Az esperesi vizsgálatok egyik legfontosabb teendője levén az eklekzia évi számadásainak megvizsgálása, e tekintetben a vizsgálatot a legnagyobb részletekig ki kell terjeszteni, számba kell venni, hogy az eklekziái vagyon kellőleg van-e jövedelmeztetve? tőkepénzei szabályszerűen vannak-e elhelyezve, biztosítva? a pénzkezelésre megállított szabályzat meg van-e mindenkiben tartva? Allami adók, egyházi rovatatok, vagy illetékek ki vannak-e fizetve? stb., s ez irányban a legszigorubb